

پدیده انحراف در جامعه و نقش آن در تشکیل جرم

نیما مولائی^۱

نورا محسنی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۱ تاریخ چاپ: ۱۴۰۴/۰۵/۲۸

چکیده

یکی از مهمترین معضلات اجتماعی عصر ما بدون شک جرم و جنایت است. مبارزه با پدیده جرم که اثرات منفی بر ساختار اجتماعی کشور ما و جهان دارد، قبل از هر چیز مستلزم شناخت پویایی‌های تشکیل دهنده جرم است. در پیدایش جرم، هم ویژگی‌های اقتصادی و هم ویژگی‌های ساختار اجتماعی مؤثر است. در اجتماع، رفتار یا حالاتی وجود دارند که باعث دور شدن از هنجارها و قواعد عمومی جامعه می‌گردند و جامعه‌شناسی جنایی از آن به انحراف و جرم تلقی می‌نماید و غفلت از آن، فروپاشی جامعه بشری را بدنبال خواهد داشت. اهمیت و ضرورت پرداختن به موضوع و ارتباط انحراف در جامعه و تشکیل در جرم را مشخص می‌کند. این پژوهش با هدف بررسی پدیده انحرافات جامعه و نقش آن در تشکیل جرم به روش توصیفی و تحلیلی به این موضوع پرداخته است. نتایج نشان داد که با توجه به افزایش نرخ جرائم ضرورت طراحی شناخت عوامل مؤثر بر انحرافات در جامعه و استراتژی‌های پیشگیری از انحراف و جرم در جامعه بیش از پیش احساس می‌شود و همچنان در تشکیل انحراف و جرم در جامعه عوامل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی نقش بسیار مهمی را ایفا می‌کنند. پس از بررسی‌های صورت گرفته مشخص شد دو عامل بیکاری و توزیع ناعادلانه درآمد از عوامل اقتصادی ارتکاب جرم می‌باشند.

واژگان کلیدی

انحراف، جرم، ناهنجاری، کنجروی، عرف و عادت.

۱. کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، مبانی فقه و حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تنکابن، تنکابن، ایران.

Nima.law.8@gmail.com

۲. دانشجوی کارشناسی حقوق قضایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تنکابن، تنکابن، ایران. Nouramohseni@yahoo.com

مقدمه

یکی از مهمترین حوزه‌های مطالعاتی در جامعه‌شناسی و جرم‌شناسی مطالعه پیرامون انحراف اجتماعی است. با پیشرفت بشر در علوم مختلف همگام با دگرگونی‌های جوامع از قبیل صنعتی شدن توسعه شهرنشینی، تغییرات فرهنگی، تحول در نهادهای اجتماعی و غیره... مسائل و مشکلات اجتماعی نیز ظاهر شده و راه‌حل‌های این مشکلات به تحقیقات نیاز دارد. زندگی اجتماعی انسان تحت حاکمیت قواعد یا هنجارهای اجتماعی است اگر ما از قواعدی که بعضی انواع رفتار را در زمینه معینی بعنوان رفتارهای مناسب و رفتارهای دیگر را بعنوان رفتارهای نامناسب تعریف می‌کنند پیروی نکنیم جامعه دچار هرج و مرج گشته و انحراف در جامعه تشکیل می‌گردد. مطالعه رفتارهای انحرافی یکی از وظایف جامعه‌شناسان و حقوق‌دانان در جهت جلوگیری از وقوع جرم می‌باشد زیرا ارتکاب جرم بعنوان یک مسئله اجتماعی تأثیرات نامطلوبی را در جامعه بجا می‌گذارد، که می‌توان منش آن را علل اقتصادی، اجتماعی و محیطی در اجتماع دانست. هر چند هر نوع رفتار اجتماعی غیر معقول رفتار انحرافی می‌باشد و فقط رفتار خلاف قانون جرم می‌باشد ولیکن ارتباط بسیار نزدیکی بین رفتار انحرافی و رفتار خلاف قانون وجود دارد.

مطالعه انحرافات و کجروی‌های اجتماعی و به اصطلاح آسیب‌شناسی اجتماعی عبارتست از مطالعه و شناخت ریشه بی-نظمی‌های اجتماعی در واقع، آسیب‌شناسی اجتماعی مطالعه و ریشه‌یابی بی‌نظمی‌ها ناهنجاری‌ها و آسیب‌هایی نظیر بیکاری، اعتیاد، فقر، خودکشی، طلاق و غیره همراه با علل و شیوه‌های پیشگیری و درمان آنها و نیز مطالعه شرایط بیمارگونه و نابسامانی اجتماعی است. اگر در جامعه‌ای هنجارها مراعات نشود کجروی پدید می‌آید و رفتارها آسیب می‌بینند یعنی آسیب زمانی پدید می‌آید که از هنجارهای معقول اجتماعی تخلفی صورت پذیرد عدم پابندی به هنجارهای اجتماعی موجب پیدایش آسیب اجتماعی است.

طبیعی است که در هر جامعه افرادی هستند که از پاره‌ای از هنجارها و ارزش‌ها تبعیت نمی‌کنند و رفتاری برخلاف رفتار اجتماعی از خود بروز می‌دهند که اینگونه رفتارها را انحراف اجتماعی و یا کجروی اجتماعی می‌گویند که برای تشخیص این رفتارها معیارهایی وجود دارد که در ادامه به آنها پرداخته شده است. در انتها معیارهایی وجود دارد که در این مقاله به آن اشاره گردیده است. معیارهایی همچون ملاک آماری، ملاک اجتماعی، ملاک فردی و ملاک دینی که به وسیله آنها می‌توانیم تشخیص دهیم رفتاری از حالت عادی خارج شده و به حالت غیرعادی و نابهنجار تبدیل شده است. گذر جامعه از حالت سنتی به صنعتی (مدرنیته)، همواره دارای پیامدها و تبعات بسیاری است. پیامدهایی که با هنجارهای اجتماعی نمود پیدا می‌کند، شاید از بستر خانواده شروع می‌شود و تا آنجا پیش می‌رود که همه مرزها را در هم می‌شکند و نهاد خانواده را نیز به زیر سوال می‌برد. در اینجاست که تفاوت‌های فرهنگی نمود بیشتری پیدا می‌کند و اگر با دانش و آگاهی همراه نباشد می‌تواند جنایتی را رقم زند^۱.

با عنایت به اینکه پیشگیری از وقوع جرم بهتر از مجازات می‌باشد، لذا شناسایی انحرافات و رفتار و عرفهای خلاف قانون در اجتماع باعث می‌شود تا از تکرار جرم خودداری شود و ضرورت دارد تا عواملی که باعث تشکیل جرم در اجتماع می‌گردد و معیارهای انحرافات اجتماعی را از لحاظ آماری، دینی و فردی و اجتماعی بررسی نماییم. لذا جهت جلوگیری از جرم شناسایی عوامل و انحرافات اجتماعی دارای ضرورت زیادی می‌باشد. پیشگیری و جلوگیری از تکرار

^۱ قربانی مقدم، ۱۳۹۷: ۲

رفتارهایی می‌باشد که در ابتدا جرم نیستند ولی بر اثر عادت و رفتار زیاد تبدیل به جرم می‌گردد و می‌توان با تبیین و مشخص نمودن رفتارهای نابهنجار مانع از تشکیل جرم در آینده شد و راهکارهای اجتماعی در این خصوص ارائه داد با بررسی آسیب‌شناسی اجتماعی، مطالعه و ریشه‌یابی آن و بررسی آسیب‌هایی نظیر اعتیاد، فقر، خودکشی، طلاق و غیره. همچنین ماده ۹۷ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران به مسأله جرایم و آسیب‌های اجتماعی اختصاص یافته است که براساس آن دولت مکلف است به منظور پیشگیری و کاهش جرایم و آسیب‌های اجتماعی نسبت به تهیه طرح جامع کنترل کاهش جرایم و آسیب‌ها اقدام نماید. و برای این کار نیاز به بهره‌گیری از مطالعات علمی آسیب‌شناسان اجتماعی از جمله جامعه‌شناسان و حقوق‌دانان و دانشمندان علوم رفتاری دارد. تا آسیب‌های اجتماعی و جرایم را مورد توصیف غنی و تبیین قوی قرار دهد. یعنی از یک سو ابعاد گستردگی و، شدت و روند جرایم و آسیب‌های اجتماعی را مورد شناسایی و برحسب اهمیت و الویت‌بندی نموده و از سوی دیگر منابع آسیب‌ها و ویدایی آنها را مورد علت کاوی قرار داده تا با قدرت، پیش‌بینی و پیشگیری، کنترل جرایم دست یافته و با شیوه علمی به ترمیم آسیب‌ها و اصلاح کجروان اجتماعی و توانمندسازی افراد در معرض آسیب پرداخته شود. بنابراین ضرورت شناخت علل و عوامل گرایش به انحرافات و جرایم در بستر محیط اجتماعی و ارائه راهکارهایی در جهت حیف‌زمینه‌های ارتکاب انحراف در جامعه، موثر در پیشگیری از انحرافات و جرایم با بسترهای اجتماعی و نیل به جامعه‌ی انسانی مطلوب خواهد بود.^۱

جرم

جرم از نظر لغوی به معنای خطا و جور می‌باشد. جرم در قانون مجازات اسلامی عبارت است از هر فعل یا ترک رفتاری که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد. اما از دید جرم‌شناسی نه تنها هر عمل یا ترک عملی که طبق قانون برای آن مجازات تعیین نشده است ولی برای جامعه مضر است جرم می‌نامند. از نظر جامعه‌شناسان، جرم عبارت از هر فعل یا ترک فعلی است که مخالف افکار و وجدان عمومی باشد، اعم از اینکه مورد حمایت قانون گذار قرار گرفته باشد یا نه. در واقع، جرم در این مفهوم به معنای مطلق انحراف است. لواسور^۲ در تعریف جرم می‌گوید: جرم عبارت است از هر عملی که بوسیله فرد عضو یک دسته اجتماعی بر ضد یک ارزش مشترک این دسته به عمل می‌آید. دورکیم^۳ جامعه‌شناس مشهور فرانسوی می‌گوید: ما می‌توانیم وجود یک سلسله از عملیاتی را اثبات کنیم که اجتماع بر ضد آنها واکنشی به صورت مجازات نشان می‌دهد.^۴

طبق ماده ۲ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است، جرم محسوب می‌شود. بنابراین در ظاهر ماده فوق اگر شخصی فعلی انجام دهد که از نظر قانون جرم شناخته شود، مجرم محسوب شده و مستحق مجازات خواهد بود. این تعریف به خوبی مبین ماهیت جرم نیست، اگرچه قصد مرتکب در آن نقشی ایفاء نمی‌کند، بنابراین اگر کسی عملی انجام دهد که طبق قانون جرم بوده مجرم تلقی می‌گردد، حتی اگر سهواً چنین فعلی از او سر زده باشد. فرضاً تخریب اموال دیگران قانوناً جرم است، پس اگر کسی حتی بطور اتفاقی اموال دیگری را تخریب کند مجرم محسوب می‌گردد. این طرز تلقی از جرم موجب می‌شود که تعداد بی‌شماری از مردم مجرم باشند و با توجه به تصویری که مردم از این عناوین دارند پیامدهای ناخوشایندی در جامعه خواهد داشت. بدین جهت حقوق‌دانان برای

^۱ فرزین راد، ۱۳۹۰: ۶۵

^۲ Levasseur

^۳ Durkheim

^۴ گی‌روشه، بی تا، ۷۸.

احتراز از ایجاد چنین وضعیتی وجود عنصر معنوی را در جرائم ضروری دانسته‌اند. بدین طریق سه عنصر برای تحقق جرم ضروری است: عنصر مادی ۲- عنصر قانونی ۳- عنصر معنوی^۱.

لواسور در تعریف حقوقی جرم و جرم کیفری می‌گوید: جرم در مفهوم حقوقی عبارت است از عمل یا خودداری از عملی که قابل انتساب به مرتکب آن بوده، در قانون پیش‌بینی شده که مجرم با یک کیفر جزایی مجازات شود.

۱. رکن قانونی: هیچ رفتاری جرم محسوب نمی‌شود، مگر آنکه قبلاً توسط قانون منع شده و برای آن مجازات مقرر شده باشد و البته در صورت وجود تردید و شبهه، اصل براءت و یا اصل حلیت و اباحه در مورد افعال یا ترک افعال از سوی اشخاص حاکم است.

۲. رکن مادی: قانون و شرع افراد را به مجرد داشتن نیت سوء و قصد مجرمانه مورد تعقیب قرار نمی‌دهد؛ چرا که اولاً کشف نیت افراد مقدور نیست، مگر با تفتیش عقاید و ثانیاً تا وقتی نیت به مرحله اجرا در نیاید، خطری را متوجه جامعه نمی‌کند، افزون بر آن چه بسا افراد، به رغم داشتن نیت مجرمانه، از اجرای آن منصرف شوند.

۳. رکن روانی و معنوی: به موجب این رکن، اولاً شخص باید اهلیت جنایی (آزادی اراده و درک و آگاهی) داشته باشد، ثانیاً قصد و نیت مجرمانه (قصد فعل و در مواردی قصد نتیجه) داشته باشد تا بتوان او را مسئول و عمل ارتكابی را واجد وصف مجرمانه تلقی کرد. بنابراین به طور خلاصه جرم کیفری عبارت است از هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که از یک انسان بالغ عاقل مختار با سوء نیت سرزده و در قانون برای آن مجازات تعیین شده است جرم محسوب می‌شود^۲.

در تعریف جرم مدنی یا مسئولیت مدنی گفته شده: هر کس عامداً به دیگری خسارتی وارد کند، مرتکب جرم مدنی شده است، اما اگر اضرار، غیر عمدی باشد «شبه جرم» به شمار می‌رود. شرط تحقق جرم مدنی و شبه جرم تحقق خسارت است؛ لیکن در یکی قصد در کار است، و در دیگری قصدی در کار نیست. برخی دیگر در تعریف جرم مدنی و شبه جرم گفته‌اند: عملی که به طور غیرقانونی و با قصد موجب خسارت دیگران شود، جرم مدنی است و عملی که به ناحق و با قصد و نیت موجب دست یازی به مصالح و منافع غیر گردد، شبه جرم خواهد بود. باید خاطر نشان کرد که میان جرم کیفری و جرم مدنی تفاوت‌هایی وجود دارد:

۱. از نظر قانونی: جرم کیفری نقض متنی از متون قانونی است، در حالی که جرم مدنی هر نوع رفتار ناشی از تقصیر را که باعث وارد شدن خسارت گردد، شامل می‌گردد.

۲. از نظر عنصر مادی: جرم کیفری مستقلاً و بدون وارد آوردن خسارت قابل تحقق است، نظیر شروع به جرم، حمل اسلحه غیرمجاز یا ولگردی، اما جرم مدنی مبتنی بر ورود خسارت است.

۳. از نظر عنصر معنوی: جرم کیفری مبتنی بر اراده‌ی آزاد و علم و عمد است و یا حداقل خطای کیفری لازم دارد، اما جرم مدنی نیاز به قصد ندارد.

^۱ شامبیاتی، ۱۳۸۸: ۹۰

^۲ سلیمی، ۱۳۸۵: ۹۱

۴. از نظر ضمانت اجرا: ضمانت اجرای جرم مدنی، جبران خسارت است، اما ضمانت اجرای جرم کیفری، کیفر و مجازات است.^۱

انحراف

انحراف واژه عربی از ریشه «حرف» و مصدر لازم است. کتاب المعجم المصطلحات در تعریف انحراف آورده است که «هو الميل عن الشيء فقد يميل الإنسان و هو في نفس الاتجاه» در حال دور کردن از چیزی است، و ممکن است فردی در حالی که در همان جهت می‌باشد کج شود. انحراف به معنای عدم پایداری می‌باشد، چه در اندیشه و اعتقاد، چه در رفتار و کار، یا در اخلاق و زندگی مشترک با مردم، و قرآن انسان خردمند را از انحراف بر حذر می‌دارد. علیهذا از دیدگاه جامعه‌شناسان انحراف به رفتاری گفته می‌شود که با اصول معمول جامعه منطبق نیست.^۲

امیل دور کیم جامعه‌شناس غربی، انحراف یا کجروی را همزاد و پدیده‌ای طبیعی در زندگی اجتماعی می‌داند همین امر موجب پیدایش گرایش از جامعه‌شناسی، با عنوان جامعه‌شناسی انحرافات است که به دنبال تبیین علل و عوامل ناهمنوایی با هنجارهای اجتماعی است (صدیق سروستانی، ۱۳۹۷: ۴۵). براین اساس انحراف را در جامعه‌شناسی چنین تعریف کرده‌اند:

۱. رفتار منع شده یا مشمول کنترل‌های اجتماعی؛
۲. رفتار ناهمنوا با هنجارهای اجتماعی؛
۳. رفتار تطبیق نداده با توقع اجتماع یا یکی از مجموعه‌های معین داخل آن؛^۳

شناسایی عوامل ایجاد انحراف در جامعه

نقش عوامل اخلاقی در تشکیل انحراف در جامعه

پیروی از هوای نفس:

یکی از عوامل تیرگی قلب و در نهایت انحراف انسان، متابعت از هوی و هوس‌های نفسانی می‌باشد؛ منظور از هوای نفس تمایل نفس انسانی است به چیزی که مطابق طبیعت او باشد از لذت‌های دنیوی و تجاوز از حدود و مقررات دینی و شرعی و عقلی می‌باشد. اما منظور از نفس در اینجا «نفس اماره» می‌باشد و نفس اماره است که پیروی از آن انحراف انسان را در پی دارد، البته هوای نفسی مذموم است که فقط به خاطر شهوت‌رانی و لذت جسمانی و اغراض دنیوی باشد. نفس انسان بگونه‌ای است که دوست دارد از این امیال بصورت افراطی استفاده کند و برای ارضای آنها از هیچ گناهی ابایی ندارد که در قرآن نیز به این مسئله اشاره شده است.^۴

راهکارهای مهار نفس:

چگونگی مخالفت با نفس و تسلط بر آن در واقع، چگونگی تعامل با آفریده‌ی خداست. بنابراین، ارائه بهترین راه تعامل با آن فقط همان است که از سوی خالق آن ارائه شده است. پس برای دستیابی به این مهم، راهی مطمئن‌تر و دقیق‌تر از تمسک به راهنمایی‌های وحیانی و دل سپردن به معارف دینی وجود ندارد و هر راه دیگری که برخاسته از تعالیم

^۱ کی‌نیا، ۱۳۵۳: ۱۳۱

^۲ آلوسی، ۱۴۲۱: ۹۶.

^۳ محمدی اصل، ۱۳۸۵: ۹۳.

^۴ ابن ابی‌الحدید، ۱۴۰۴: ۸۱.

آسمانی پیامبران نباشد سرانجام خوشایندی به دنبال نخواهد داشت؛ اما اینکه آموزه‌های دینی چه راه‌هایی را برای مهار نفس خویش قرار داده خود موضوع مفصل و دامنه‌داری است که پرداختن به آن، مجال دیگری می‌طلبد. نکته بسیار مهم اینکه مهار نفس و مقابله با تمایلات آن مقطعی نیست، بلکه مشغله‌ای دائمی است؛ زیرا آنگاه که شرایط مساعدی برای تحریک غرایز و شهوات فراهم آید هوای نفس تحریک شده، فوران می‌کند و به اصطلاح علم روانشناسی، به هیجانات تبدیل می‌شود و این اتفاق هر لحظه ممکن است رخ دهد. از این رو، انسان همواره باید مہیای مقابله با تمایلات نفسانی و هیجانات درونی باشد. به عبارت دیگر، هواهای نفسانی توجه همیشگی می‌طلبد و شاید یک لحظه غفلت منجر به اشتباه شود؛ اشتباهی که در برخی موارد، جبرانش دشوار و یا غیرممکن است. اما با توجه به متون دینی، برای مهار نفس، باید معجاری آن را شناسایی کرد تا از طریق معجاری آن، بتوان «گفتار» و «رفتار»، «قلب»، «فکر» نفس را تحت کنترل درآورد. به عبارت بهتر، تنظیم نفس در کنترل تجلی خواهد یافت و کسی که این امور را تحت نظارت خویش قرار دهد در حقیقت، نفس خود را مراقبت کرده، از ارتکاب خطا و لغزش مصون داشته است. در ذیل، راهکارها و یا معجاری مهار نفس بررسی می‌شود.^۱

مراقبت فکر: اگر بر قوت و رشد عقل خویش اهتمام بورزیم شهوات و هواهای نفسانی را ناچیز و بی‌ارزش می‌دانیم و همین موجب می‌شود تا درباره آن امور دچار اشتغالات ذهنی و سپس ابتلائات رفتاری نشویم.^۲

مراقبت عواطف قلبی: برای در اختیار گرفتن عنان نفس خویش، باید قلب خویش را لجام زد و حب و بغضش را و نیز احساسات و عواطفش را مطابق مقیاس الهی تنظیم نمود. قرآن کریم امکان مهار قلب را تأیید کرده، برای حفظ اصول و ارزش‌های مهمتر، دستور مهار عواطف و پرهیز از عطوفت و مهربانی به مجرمان و گنهکاران را صادر کرده است و می‌فرماید «گر به خدا و روز معاد ایمان دارید هرگز نسبت به آنان درباره دین خدا ترحم روا مدارید».^۳

مراقبت اعضا و جوارح: مهار نفس غالباً در مراقبت رفتار و گفتار تجلی می‌یابد. کسی که مراقب رفتار خود باشد گویا در مهار نفس خویش موفق عمل کرده است. مراقبت رفتار از طریق مهار اعضا و جوارح میسر خواهد بود. از این رو، امام سجاد (ع) در رساله حقوق، برای هر عضوی حقوقی را برشمرده و رعایت آنها را لازم دانسته‌اند. مهمترین مصادیق مهار اعضا و جوارح عبارت است از: مهار زبان، مهار گوش، مهار چشم، مهار شکم، مهار عورت.^۴

دل بستگی و حب دنیا: یکی دیگر از عوامل انحراف انسان از مسیر حق، حب و دل بستگی انسان به دنیا می‌باشد. و حال راه نجات از دنیا‌گرایی، زهد یعنی بی رغبتی و ترک آمیخته با بی رغبتی می‌باشد یعنی این که دل انسان وابسته به دنیا نباشد و انسان خودش را در لذت‌های دنیوی غرق نکند ولی زهد، ترک دنیا و پشت پا زدن به فعالیت‌های زندگی نیست بلکه دنیا را به خدمت خویشتن در آوردن است. و اما عواملی که باعث زهد می‌شوند یاد مرگ و آخرت، دور اندیشی، آشنایی با حقیقت دنیا می‌باشند.^۵

^۱ ابوری، بی تا، ۱۳۱

^۲ کلینی، ۱۴۰۷: ۱۵۶

^۳ طاهری، ۱۳۷۲: ۱۵۱

^۴ جوادی آملی، ۱۳۹۵: ۱۲۱

^۵ حسینی همدانی، ۱۴۲۴: ۸۲

پیروی از وسوسه‌های شیطان: راه‌هایی از وسوسه‌های شیطان، این است که افراد هر اندازه «ایمان» و «توکل» داشته باشند به همان اندازه از زیر سلطه شیطان بیرون می‌باشند.^۱

غفلت: برای نجات از غفلت، راهکارهایی که می‌توان ارائه داد ذکر و یاد خدا، تفکر و اندیشه صحیح و سالم در اعمال و رفتار خود (مراقبت و محاسبه)، آهنگ کار نیک موعظه و پند می‌باشند. غفلت، آمادگی لقای پروردگار و گام نهادن در بساط قرب او را از انسان می‌گیرد، زیرا وصول به این مقام والا، جز در سایه معرفت و آگاهی امکانپذیر نیست.^۲

ظلم: ظلم در لغت، قراردادن چیز در غیر جایگاه خودش می‌باشد. و در اصطلاح قرآن، عبارت است از تجاوز از حق و منظور از حق، حدود الهی است. هر یک از صفات رذیله که انسان در صدد علاج آن بر نیاید و پیروی از آن کند، رو به اشتداد می‌گذارد و مراتب شدت رذایل مثل شدت فضایل نامتناهی است. اگر انسان نفس اماره را به حال خود واگذارد، به واسطه تمایل ذاتی آن به فساد، میل به فساد پیدا می‌کند. تا آن جا که رذیله‌های که از آن پیروی می‌کرد، به عنوان صورت اصلی و ذاتی نفس آدمی، تجلی پیدا می‌کند.^۳

حرام خواری: یکی از مهمترین عواملی که موجب انحراف جامعه اسلامی می‌شود استفاده از مال حرام است، اگر خواص یک جامعه از مال حرام پرهیز نکنند، منحرف می‌شوند. حرام‌هایی که از راه کسب و کار و مبادله حرام می‌شود شامل: دزدی و کم فروشی و... ناپرهیزی از مال حرام از رذائل قوه شهوت است، حرام خواری از بدترین عوامل نابود کننده انسان و بصیرت او بوده و بزرگترین حائل و مانع برای توفیق انسان بین شناخت حقیقت و خداوند است که دل انسان را تیره کرده و از انوار قدسیه الهی محروم می‌سازد، بسیاری از افراد که از فیوضات الهی محروم شده‌اند به خاطر حرام خواری بوده است، چرا که با حرام خواری نمی‌توان به تهذیب نفس و رسیدن به حقیقت و شناخت راه صحیح دست یافت.^۴

نقش فرهنگ در ایجاد انحراف در جامعه

از جمله عواملی که می‌تواند اثر فراوانی بر رشد انحراف در جامعه اسلامی داشته باشد، عوامل فرهنگی و اجتماعی می‌باشند، عوامل اجتماعی همچون محیط فاسد و یا خانواده ناسالم در آحاد اعضای جامعه تاثیرگذار می‌باشند، از جنبه فرهنگی نیز مهمترین عاملی که در دوره معاصر موجب انحرافات جوامع اسلامی گردیده، استفاده دشمنان اسلام از عوامل فرهنگی است به تعبیر دیگر همان شیبخون فرهنگی که با استفاده از رسانه‌های گوناگون سمعی و بصری، کتب و مجلات و ... به دنبال به انحراف کشاندن جوامع اسلامی هستند. و پیامدهای منفی این وسائل ارتباط جمعی منحرف کننده، تزلزل خانواده، افزایش جنایات جنسی، گسترش فحشاء و فساد اخلاقی، آدم کشی مجاز و قربانیان بی‌گناه، از خود بیگانگی و بیگانه باوری، تخریب عقیده، مدپرستی، انحراف در جهت گیری سیاسی، مصرف زدگی، رکود فعالیت‌ها و غیره می‌باشند. و اما راه مقابله با این رسانه‌ها، آگاه کردن مردم از اهداف شوم آنها، ترویج ارزش‌های معنوی، ایجاد

^۱ جمالی، ۱۳۸۵: ۸۳

^۲ ثقفی، ۱۳۷۴: ۸۱

^۳ جوادی آملی، ۱۳۸۱: ۸۹

^۴ ابونصر فارابی، ۱۳۶۱: ۱۳۱

امکانات تفریحی سالم، اشتغال ذهنی جامعه در مسیر صحیح، ترویج ارزش‌های اسلامی در قالب فیلم، نمایشنامه، کتاب، رمان و سایر آثار هنری و ... می‌باشد.^۱

نقش اجتماع در ایجاد انحراف

یکی دیگر از عوامل تأثیرگذار بر انحراف اخلاقی، دوستان انسان هستند. همانطور که انسان‌های پاک می‌توانند سبب هدایت انسان‌های گمراه شوند، افراد آلوده هم می‌توانند سبب آلودگی و گمراهی انسان‌های پاک شوند. انسان در معاشرت‌های روزمره گاهی با افرادی برخورد می‌کند که آنها را برای اولین بار دیده یا اینکه دوستی چندانی ندارد که در برخورد با آنها خود را می‌گیرد و یک قیافه مصنوعی به خود می‌دهد اما هنگامی که معاشرت با آنها به طول انجامید یک حالت صمیمیت و انس میان آن دو حاصل می‌شود، بحث ما هم در مورد همین دوستی‌ها و صمیمیت‌هاست که می‌تواند تأثیرگذار باشد. افراد گمراه سبب فراموشی یاد خداوند می‌شوند.

نقش خانواده در ایجاد انحراف

در درون خانواده به ویژه کودکی و نوجوانی به طور عمده شخصیت آدمی شکل می‌گیرد، نوع تربیت و رفتار خانواده نقش مستقیم در انحراف فرد و یا رشد وی دارد، به همین جهت بهتر است که والدین از همان ابتدا با کودکان خود گفتگو داشته باشند و به آنها با زبان مهر و نیکوئی خداشناسی یاد بدهند، همان گونه که هر شب برای نظافت و بهداشت دهان خود مقید به مسواک زدن می‌باشند. برای بهداشت و تطهیر و تلطیف روح خود نیز خداوند را نیایش کنند و در خلوت خود زمانی را به این امر اختصاص دهند. دوران بلوغ چیزی که والدین باید آن را مورد توجه قرار دهند این است که فرزند خود را با دین آشنا سازند و همراه با آشنایی دین او را در مسیر درست زندگی قرار دهند. البته باید توجه داشته باشند که فرزند آنان تازه به مرحله بلوغ رسیده و توان و استعداد و کشش فکر او محدود می‌باشد پس نباید در سنینی به آنها سخت گرفت و بیش از حد توانشان از آنها توقع داشت. که در غیر این صورت خود عامل انحراف کودک و نوجوان خواهد بود.^۲

نقش عوامل سیاسی در تشکیل انحراف در جامعه

از عواملی که موجبات انحراف جامعه را فراهم می‌سازد عوامل سیاسی می‌باشند، رهبری غیر الهی و فاسد، حکومت‌های فاسد و نخبگان فاسد از عواملی هستند که در صدر اسلام موجب انحراف جامعه اسلامی از اسلام ناب محمدی (ص) گردیدند و نمونه‌های فراوانی از جوامع در تاریخ وجود دارد که در اثر عدم توجه به عوامل سیاسی به انحراف کشانده شده‌اند. از راهکارهای پیشگیری از انحراف جامعه این است که پیرو دستورات و سفارشات اهل بیت (ع) باشیم.^۳

عوامل اقتصادی و نقش آن در ایجاد جرم در جامعه

در نظریه‌های اقتصادی جرم، تعریف جرم به عنوان عملی که زمان‌بر است و نتیجه می‌دهد، نشان می‌دهد که این رویکردها مبتنی بر نظریه انتخاب عقلانی (نظریه عقلانیت اقتصادی) است. بر اساس رویکرد اقتصاد جرم و جنایت، فردی که با موقعیت‌هایی مانند بیکاری و فقر مواجه می‌شود، برای غلبه بر کمبود منابعی که در آن قرار دارد، به جرائمی مانند دزدی و کلاهبرداری گرایش پیدا می‌کند که برای او منابع مالی ایجاد می‌کند. در واقع، در تحلیل رابطه بین متغیرهای

^۱ خاتمی، ۱۳۷۷: ۹۲.

^۲ خسروشاهی، ۱۳۹۰: ۱۳۱.

^۳ رضا، ۱۳۹۸: ۷۲.

اقتصادی و جرم، میزان جرم علیه اموال مورد بحث قرار می‌گیرد. مشاهده کرد که بین سهم افراد کمتر از نیمی از سطح متوسط درآمد در کل و نرخ جرم رابطه معناداری وجود دارد، بنابراین وجود رابطه بین نابرابری درآمد و میزان جرم و جنایت را مشخص کرد. از جمله متغیرهای اقتصادی موثر بر انحرافات و ایجاد جرم شامل بیکاری، درآمد و نابرابری درآمد می‌باشد:

بیکاری: پدیده بیکاری که به معنای از بین رفتن منبع درآمد قانونی فرد است، می‌تواند عامل محرک رفتار مجرمانه در چارچوب نظریه تنش فرد، نظریه محرومیت نسبی و نظریه اقتصادی بزهکاری باشد. در نتیجه افزایش بیکاری در دوره‌های رکود اقتصادی، جرایم علیه اموال عموماً افزایش می‌یابد. به خصوص کسانی که در این دوره‌ها شغل خود را از دست می‌دهند و با مشکل بیکاری مواجه می‌شوند، ممکن است انگیزه ارتکاب جرم و جنایت را داشته باشند تا سطح زندگی قبلی خود را به دست آورند.^۱

درآمد: براساس مقبولیت عمومی، پایین بودن سطح درآمد یکی از مهم‌ترین انگیزه‌هایی است که افراد را به سمت ارتکاب جرم سوق می‌دهد. سطح درآمد قربانیان نیز بر گرایش به ارتکاب جرم مؤثر است. هر چه سطح درآمد قربانیان بالقوه بالاتر باشد، تمایل آنها به ارتکاب جرم بیشتر می‌شود. توزیع درآمد عامل مهمی در بازگشت جرم است. نابرابری در توزیع درآمد باعث افزایش کالاها و دارایی‌هایی می‌شود که می‌تواند موضوع جرم بین قربانی و مجرم باشد. مطالعات نشان می‌دهد که سطح درآمد و توزیع بر جرایم مؤثرتر از بیکاری است.

نابرابری درآمد: یکی از مهم‌ترین پیامدهای اجتماعی نابرابری درآمدی افزایش نرخ جرم و جنایت در جامعه است. نقطه شروع همه مطالعاتی که بر رابطه بین نابرابری درآمد و میزان جرم و جنایت تاکید می‌کنند، بر این فرض استوار است که افراد کم درآمد یا فقیر نسبت به سایر افراد تمایل بیشتری به جرم دارند. رویکرد سنتی به تأثیر نابرابری درآمد بر گرایش به جرم این است که نابرابری‌های اقتصادی به جای جرایم خشونت‌آمیز بر جرم علیه دارایی تأثیر مثبت می‌گذارد. عدم تعادل درآمد و فقر به عنوان یک محرومیت اقتصادی می‌تواند منجر به فرسایش ارزش‌های اجتماعی، کاهش تعهد آنها به نهادهای اجتماعی، احساس ظلم شدن توسط افراد، خشم ناشی از توزیع ناعادلانه منابع و افزایش نرخ جرم و جنایت شود.^۲

عوامل اجتماعی و نقش آن در ایجاد انحراف و جرم در جامعه

جرم؛ فقر، طرد اجتماعی، مشکلات ناشی از نابرابری دستمزد و درآمد ارتباط تنگاتنگی با ساختار خانواده، محیط و فرهنگ، سطح تحصیلات و سایر عوامل اقتصادی و اجتماعی دارد. تحلیل‌های آماری مختلفی برای تعیین ساختار اجتماعی و موقعیت‌هایی که در آن نرخ جرم و جنایت در تحقیقات انجام شده برای پیشگیری یا کاهش جرم تغییر می‌کند، انجام شده است، در این مطالعات به ویژه سطح تحصیلات، شهرنشینی و مهاجرت و جابجایی جمعیت، محیط، تأثیر خانواده، خانواده پرجمعیت، سبک فرزند پروری، کودک آزاری و بی‌توجهی، طلاق و خانواده‌های تک‌والدی، اشتغال مادر و تأثیر همسالان در روابط بین جرم و عوامل اجتماعی به چشم می‌خورد.

انحراف، جرم و بزه

^۱ ترابی، ۱۳۸۸: ۸۹

^۲ دانش، ۱۳۹۲: ۱۳۴

برخی از جامعه‌شناسان معتقدند در جوامعی که قوانین مدوّن و مکتوبی وجود ندارد، مفاهیم جرم و انحراف مترادف و در یک معنا بکار گرفته می‌شوند در مقابل جوامعی که سیستم حقوق نوشته را برگزیده‌اند و دارای مجموعه قوانین مدوّن و مکتوبی هستند، جرم نقض این قوانین و هنجارهای رسمی جامعه است. در واقع برخی از مصادیق هر دو مفهوم انحراف و جرم، با یکدیگر مشترک هستند و رابطه‌ی عموم و خصوص من وجه میان این دو مفهوم در برخی مصادیق برقرار است. لازم به ذکر است که دیدگاه کسانی که جرم را مبتنی بر هنجارهای اجتماعی می‌دانند، بزهدکای پدیده‌ای نسبی است که در هر بازه زمانی متناسب با وضعیت و اقتضائات اجتماعی آن دوره چهره جدید به خود می‌گیرد و تحت عناوین مجرمانه جدید ظاهر می‌گردد.^۱

انحراف، آسیب اجتماعی

این واژه را در بسیاری از موارد در مفهومی مترادف با انحراف و کجروی بکار گرفته‌اند. و به هر نوع گنّش فردی یا گروهی گفته می‌شود که در قالب اصول اخلاقی و قواعد کلی عمل جمعی جامعه نمی‌گنجد؛ بنابراین ضمانت اجرای قانونی، اخلاقی و اجتماعی به دنبال خواهد داشت. آسیب مفهومی است که از علوم زیستی اقتباس گردیده و علت بکارگیری این مفهوم مبتنی بر شباهتی است که دانشمندان بین امراض جسمی و انحراف اجتماعی قائل می‌باشند. چنین تلقی و اقتباسی موجب شده است که آسیب‌شناسی یا پاتالوژی که وظیفه‌ی بررسی و ریشه‌یابی امراض جسمی را دارد، در قلمروی مطالعات اجتماعی ورود کند و دانش بررسی و ریشه‌یابی آسیب اجتماعی را آسیب‌شناسی اجتماعی نام دهند.^۲

مصادیق انحرافات اخلاقی از منظر جامعه‌شناختی

خشونت: خشونت اغلب به جرایم منافی عفت از قبیل تجاوز منجر می‌شود و یا حس انتقام‌جویی می‌تواند فرد را به سمت ارتکاب رفتارهای انحرافی و بزهدکارانه سوق دهد. امام علی (ع) در بیان مذمت خشم می‌فرماید: مهرورزی عامل همبستگی می‌باشد. برایناساس حسن خلق و خوش رفتاری و دوری از خشم از فضایل اخلاقی و عامل پیشگیری از انحراف معرفی شده‌اند. از خشونت به عنوان عملی بعنوان جنگ با خدا تلقی کرد. از این تمثیل، مهرورزی و مدارای با مردم تبیین می‌شود. امام علی (ع) خشم و تنخویی را عامل جدایی دل‌ها و همچنین ایجاد فضایی رعب‌انگیز در جامعه می‌داند.

پیروی از شهوت: پیروی از شهوت می‌تواند زمینه‌ساز فسادهای اخلاقی باشد. در ارتباط برخی از قوانین اسلامی و پیروی از شهوت مسائلی مطرح گردیده است و از نظر اخلاقی می‌گویند: اجازه تعدد زوجات اجازه و شهوت است؛ به مرد اجازه می‌دهد هواپرستی کند. قوه شهویه، اگر در همه خواسته‌های خود از عقل فرمان‌بری کند، فضیلت (عفت) می‌آید. این همان حد وسط و اعتدال قوه شهویه است و انحراف از حد وسط (عفت) موجب دو رذیلت: شرّه (آزمندی) و خمودی (ضعف و سستی) می‌گردد. یکی دیگر از رذایلی که می‌تواند فرد را به سمت ارتکاب کجروی و بزه سوق دهد، حسادت است که در ذیل توضیحاتی بیان خواهیم نمود.^۳

^۱ دادبه، ۱۳۹۲: ۱۳۷۴

^۲ بروس کوئن، ۱۳۹۵: ۱۱۲

^۳ حسینی روحانی، ۱۴۱۳: ۹۵.

حسادت: یکی از بیماریهای روحی و اخلاقی که نیاز به علاج و مداوا دارد مرض حسادت است؛ فرد حسود تمام یا بیشتر نیرو و انرژی بدنی و فکر خود را که باید در راه پیشبرد اهداف اجتماع و شخص خودش به کار رود، در مسیر نابودی و ویران کردن آنچه هست صرف می‌نماید و از این رو سرمایه‌ها و وجود اجتماع و خودش را از بین می‌برد. جوامع که از انسان‌ها حسود و تنگ‌نظر تشکیل شده است جوامعی عقب افتاده هستند؛ چرا که در چنین اجتماعی انسان‌ها حسود می‌خواهند. دیگران را از پیشرفت بازداشته و عقب نگهدارند و در این صورت روح تکامل و ترقی به ناپود کشیده می‌شود. افزون بر این، این بیمار انگیزه قسمتی از جنایت‌هایی است که در دنیا انجام می‌گیرد. فرد حسود مرتکب جنایاتی چون قتل، دزدی می‌شود. از قرآن مجید و احادیث استفاده می‌شود^۱.

نتیجه گیری

انحراف را می‌توان ناهم‌نوایی با مجموعه هنجارهای معینی تعریف کرد که شمار زیادی از افراد یک اجتماع یا جامعه پذیرفته‌اند. تخطی از هنجارها، طیف وسیعی دارد؛ چنانکه در سطح کلان جامعه با اتلاف و قصور و بی‌نظمی و لأبالی-گری تداعی می‌شود و در سطح میانه جامعه به نظامی‌گری و ناامنی و بیت‌خصمی و ناآگاهی تعبیر می‌گردد و در سطح خرد جامعه سر از بیماری و بزه و جرم و گناه در می‌آورد.

در واقع جرم آن دسته از رفتارها و کنش‌هایی است که از حد تحمل یک گروه اجتماعی ویژه فراتر می‌رود. جرم کنش-هایی است که فرض می‌شود آنچنان به منافع جامعه لطمه وارد می‌آورد بطوریکه دولت تصمیم می‌گیرد نقش مستقیمی در تشخیص و برخورد با آن اتخاذ کند. هر جرمی بوسیله کنش‌های ضدجرم قابل پیشگیری است. در بررسی جرم، علت، انگیزه، شرط و عامل مورد بررسی قرار می‌گیرند. در اصل ممکن است از همه جرم‌ها بطور ساده بوسیله حذف موقعیت‌ها و در نظر گرفتن قوانین و مقررات مربوط پیشگیری شود. بدین معنی که وقتی به موضوع پیشگیری از جرم توجه می‌شود در واقع مجموعه‌ای از وقایع به هم پیوسته که تابع قوانین و مقررات است مورد ملاحظه قرار می‌گیرد. با اعمال و رفتارهای متفاوت مانند اقدام به قتل و یا صدور چک بی‌محل نباید در جستجوی تکنیک‌های پیشگیری یکسانی باشیم.

در طول تاریخ مختصر این رشته علمی، بسیاری از جرم‌شناسان آموزش‌دیده در سنت‌های جامعه‌شناختی بطور مقدماتی علاقه‌مند شده‌اند به این که چگونه تقاضاهای دولت سرمایه‌داری فضای قانون جزا و نیز ابزار ایجاد شده برای استحکام آن را شکل داده است. چنین دورنمایی موضوع کنترل جرم را در حاشیه قرار می‌دهد. با توجه به مطالعات محققین جرم‌شناس، پیشگیری از جرم تنها زمانی قابل حصول است که در شرایط اقتصادی اجتماعی جامعه در مقیاس وسیع تغییر حاصل شود.

همان‌طور که بیان شد عوامل جرم‌زای داخلی و عوامل جرم‌زای خارجی عبارت بودند از: عوامل فردی مانند جنس، سن، وضعیت فیزیکی و ژنتیکی، و عوامل روانی مانند حساسیت، ترس، کم‌هوشی، پرخاشگری، حقارت، مشکلات. همچنین عوامل جرم‌زای خارجی شامل عوامل محیطی مانند: اوضاع جغرافیایی، سرما، گرما، رطوبت، ارتفاع و عوامل اجتماعی مانند فقر، ثروت، خانواده، فرهنگ، مهاجرت، جمعیت، اشتغال و بیکاری، وسایل ارتباط جمعی بودند.

همان‌طور که مشخص شد جرم جانی یا جرم توأم با خشونت مانند قتل، جرم مالی مانند سرقت، جرم بدون قربانی مانند ولگردی، و جرم دولت‌مندان و قدرتمندان مانند جرم ناشی از شغل، سوء استفاده از مقام و اختلاس و جرم سازمان‌یافته و

نیز جرم یقه سفیدها^۱ قابل ذکر است. محققین فقر را انگیزه ارتکاب جرم طبقه فرودست و حرص و افزودن طلبی را انگیزه ارتکاب جرم طبقه فرادست بیان کردند.

بنابراین جامعه باید برای کنترل جرم اقدامات شدیدی را انجام دهد. این امر همچنین در بین بسیاری از متخصصین قضایی یافت می‌شود. یک نظر مشهور دیگر نیز وجود داشت که بزرگترین احتمالات پیشگیری برپایه تغییر در قلب‌ها و ذهن-های مجرمین بالقوه و بالفعل بوسیله کنترل و یا اصلاح قرار دارد. این نظر که انعکاسی از تغییر مجرم بوده مورد قبول بسیاری از ضابطین دادگستری و سیاست‌مداران بوده است. جرم‌شناسان تغییر شخصی و فردی و تجدید حیات فرد را مطرح ساخته‌اند. این سنت مزیت قاطعی را برای آزمون تجربی دارد. پیشگیری ثالثیه برای تغییر و اصلاح در ارتکاب جرم از نظر طول مدت زمان، شدت و یا فراوانی ارتکاب جرم متمرکز بود، به عبارت دیگر در این سطح به درمان مجرمین شناخته‌شده باید پرداخته شود.

از طرفی انحراف اخلاقی جامعه عبارت‌اند از: پیروی از هوای نفس، حب دنیا، پیروی از وسوسه‌های شیطان، جهل، غفلت، ظلم، فسق، عصبان، حسد، دروغ، اسراف، حرام‌خواری. از راهکارهای مقابله با انحراف در روایات می‌توان به تحقیق، پرسش از اهل ذکر یاد نمود. همچنین برای مقابله با هوای نفس و حب دنیا و شیطان می‌توان از راهکارهایی همچون ذکر خدا، یاد مرگ، استغفار و مراقبت قلبی و تفکر در آثار سوء آنها؛ توکل و ... یاد نمود. برای مقابله با غفلت از راهکار یاد نعمت‌ها و نعمت دهنده، ترک مجالست با غافلان و مراقبه می‌توان استفاده نمود؛ و همچنین قیام، جهاد با ظالم و امر به معروف و نهی از منکر از راهکارهای مقابله با ظلم می‌باشد.

عوامل فرهنگی و اجتماعی انحراف شامل محیط ناسالم خانواده و اجتماع و فقر، فرهنگ فاسد و رسانه‌های منحرف‌کننده بود که راهکارهای مقابله با آنها شامل توجه به نقش خانواده در تربیت، رعایت حقوق اعضای خانواده و نظارت اجتماعی، توجه به عدالت اجتماعی و نهادینه سازی فرهنگ اصیل اسلامی بود.

در بحث عوامل سیاسی انحراف جامعه به نقش رهبر، حکومت فاسد، پرداختیم و با توجه به روایات دریافتیم که اموال عمومی را نمی‌توان به دست هر متعهد دین‌دار سپرد؛ بلکه در کنار آن باید از علم و تخصص کافی هم برخوردار باشد تا جامعه را از انحراف باز بدارد. دست یابی به بهترین جبهه‌های ترقی از جمله این که مردم یک جامعه بتوانند در سعادت و آرامش و امنیت کامل زندگی کنند و از طرف دیگر یک جامعه بتواند نسبت به میزان جمعیت خود کمترین میزان جرم را داشته باشد ارتباط نزدیکی با تغییرات جمعیتی خواهد داشت. در این میان نقش دولت طبق اصل سوم قانون اساسی از حیث فراهم نمودن اهداف توسعه، تأمین رفاه عمومی و وسایل ضروری و معیشتی و نیازهای اولیه هر انسان چون اشتغال و مسکن و غیره در جهت پیشگیری از جرم نباید فراموش شود، زیرا پیشبرد اهداف اقتصادی، اجتماعی و رفاهی جامعه بدون دخالت دولت ناممکن است. به نظر می‌رسد فقدان سیاست پایدار و متناسب جمعیتی با توجه به ملاحظه همه شرایط کشور، و نیز فقدان برنامه‌ریزی درست و سیاست‌های مدون برای افزایش رشد و توسعه اقتصادی، و تأمین نیازهای اساسی کشور و مردم، و نسبت نادرست ناکارآمدی و نابسامانی‌های اقتصادی به افزایش جمعیت، و نیز عدم تلاش درخور و جدی برای بکارگیری همه ظرفیت‌ها و امکانات و توانمندی‌های کشور برای رفع مشکلات موجود، ریشه و عامل بسیاری از مشکلات و ناهنجاری‌های اجتماعی باشد.

¹ White Collar Crime

منابع و مأخذ

- ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، قم ۱۴۰۴ ق.
- ابو ریه، محمود، اضواء علی السنه النعمدیه، محمود ابوریه، دارالکتاب، قم، بی تا.
- ابونصر فارابی، اندیشه های اهل مدینه، ترجمه سید جعفر سجادی، تهران، کتابخانه طهوری، ۱۳۶۱ ش.
- آلوسی، محمود، روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم و المثنی، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۲۱ ق.
- آنتونی گیدنز، جامعه شناسی، ترجمه حسن چاوشیان، تهران، نشر نی، ۱۳۹۸ ش.
- بروس کوئن، مبانی جامعه شناسی، تهران، سمت، ۱۳۹۵ ش.
- ترابی، یوسف، نقش دین و معنویت در پیشگیری از جرم، مجله حقوق دادگستری، ۲(۳)، ۸۸-۱۰۰، ۱۳۸۸.
- ثقفی، ابراهیم بن محمد بن سعید بن هلال، الغارات، انجمن آثار علمی، تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۴ ش.
- جمالی، نصرت الله، عقل و عاقل در قرآن و حدیث، قم، مهدیه، ۱۳۸۵ ش.
- جوادی آملی، عبدالله، تفسیر تسنیم، قم، نشر اسراء، چاپ سوم، ۱۳۸۱ ش.
- جوادی آملی، عبدالله، صورت و سیرت انسان در قرآن، قم، نشر اسراء، ۱۳۹۵ ش.
- حسینی روحانی، سید محمد صادق، فقه الصادق، چاپ سوم: انتشارات دارالکتاب، قم، ۱۴۱۳ ق.
- حسینی همدانی، سید محمد حسین، انوار درخشان، کتابفروشی لطفی، تهران، چاپ اول، ۱۴۲۴ ق.
- خاتمی، سید احمد، رسالت خواص، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۷ ش.
- خسروشاهی، قدرت الله (۱۳۹۰). پیش گیری از جرم در آموزه های دینی، نشریه مهندسی فرهنگی، ۵(۲)، ۶۷-۴۵.
- دادبه، اصغر (۱۳۹۲). کلیات فلسفه. نشر سرافراز، مترجم / پدیدآورنده: مهدی بوستانی.
- دانش، تاج زمان، مجرم کیست، جرم شناسی چیست، تهران، مأسسه کیهان، ۱۳۲۹ ش.
- رضا، سید مهدی (۱۳۹۸). عوامل انحراف جامعه اسلامی از منظر احادیث، پایان نامه کارشناسی ارشد مدرسه عالی امام خمینی (ره).
- سلیمی، علی، محمد داوری، جامعه شناسی کجروی، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۵ ش.
- شامبیاتی، هوشنگ؛ حقوق جزای عمومی، مجد، ۱۳۸۸.
- طاهری، حبیب الله، درسهایی از اخلاق اسلامی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۲ ش.
- فرزین راد، رویا؛ خاستگاه سیاست اسلامی در پیشگیری از جرم، باراد، اصفهان، ۱۳۹۰.
- قربانی مقدم، محمد (۱۳۹۷). تاثیر احوال شخصیه بر پیشگیری از جرم، پایان نامه کارشناسی ارشد دانش آیت الله حائری میبد.
- کی نیا، مهدی، کانون خانواده و بزهکاری، مکتب مام، ۱۳۵۳.
- گی روزه، تغییرات اجتماعی، ترجمه منصور وثوقی، تهران، نشر نی، بی تا.
- محمدی اصل، عباس، بزهکاری نوجوانان و نظریه های انحراف اجتماعی، تهران، علم، ۱۳۸۵.